

VÉKÁS LAJOS

A posztoszocialista magánjogi kodifikációkról

On the Post-socialist Codifications of Private Law

Abstract: The study analyses the post-socialist codes of private law. It evaluates them in the history of codification, presents their social background and contrasts the monistic and dualistic approach of codification.

Keywords: codification, historical typology of codes, post-communist codes, social models, monistic and dualistic approach of codification

Összefoglaló: A tanulmány a posztoszocialista magánjogi törvénykönyveket értékeli. Elhelyezi őket a kodifikációk történetében, bemutatja társadalmi hátterüket, és szembeállítja a monista és dualista kodifikálási módszert.

Kulcsszavak: kodifikáció, magánjogi törvénykönyvek történeti tipizálása, posztoszocialista kódexek, társadalmi modellek, monista és dualista koncepció

1. Bevezetés

Közép- és Kelet-Európa és a Baltikum államai a II. világháború alatt és után közel fél évszázadra szovjet katonai megszállás, illetve a Szovjetunió kizárólagos politikai befolyása alá kerültek. Ez a függőség, a szuverenitás elvesztése kényszerűen egypárti diktatúrához és egy gazdasági-társadalmi zsákutcába torkolló államkapitalista rendszerhez vezetett. A szuverenitás visszanyerése és az 1990-es rendszerváltozás után ezekben az államokban évekig a demokratikus államberendezkedés megteremtése és a monolit állami tulajdon mérhetetlen nemzetgazdasági veszteségek árán végrehajtott privatizációja jelentette a központi feladatot. A szabad vállalkozás talajára épülő piacgazdaság társadalmi rendjének követelményei: a magántulajdon jogaiba való visszahelyezése és alkotmányos védelme, az egyesülési jog és a szerződési szabadság elismerése, törvényszerűen vetették fel az egész *magánjog újrakodifikálásának* igényét. Ez a feladat a szuverenitásukat visszanyert valamennyi államban napirendre került.¹ Legelsőként a balti államokban vált sürgetővé a magánjog újrakodifikálása, mivel ezek az államok

¹ Lásd HARMATHY Attila: *Zivilgesetzgebung in mittel- und osteuropäischen Staaten*, ZEuP, 1998, 553–563.

a szuverenitásuk visszanyerésének részeként mielőbb szabadulni akartak a szovjet minta alapján készült törvénykönyvüktől. Észtországban 1993 és 2003 között, lépésről lépésre, a magánjog egyes részeit szabályozó törvényekkel ment végbe ez a folyamat: dologi jog (1993), családjog (1995), öröklési jog (1997) és kötelmi jog (2001) sorrendben. Végül az általános részről szóló új, az 1994-ben elfogadott első törvényt felváltó törvény 2002. július 1-jén történt hatálybalépésével és az egyes törvények közötti ellentmondásokat feloldó törvény 2003. december 27-i életbelépésével zárult le a kodifikáció.² Lettországból 1992–1993-ban – a szükséges módosításokkal – az 1937-es törvénykönyvet léptették fokozatosan ismét hatályba.³ Litvániában 2000-ben fogadtak el egy új, átfogó polgári törvénykönyvet, amelyet 2001. július 1-je óta alkalmaznak.⁴ Horvátországban⁵ és Szlovéniában⁶ – Észtországhoz hasonlóan – nem alkottak átfogó polgári törvénykönyvet, hanem a magánjog egyes részeit fokozatosan, külön-külön törvényekben szabályozták újra. Átfogó magánjogi kódex készült viszont Romániában⁷ és Csehországban.⁸ Ez utóbbiak generációtársának tekinthető a 2013-as magyar Polgári törvénykönyv.⁹ Szlovákiában¹⁰ és Lengyelországban¹¹ még nem történt meg a magánjog átfogó újrakodifikálása.

² Lásd Harri MIKK: *Zur Reform des Zivilrechts in Estland*, Jahrbuch für Ostrecht, 2001, 31–52; Triin GÖTTIG: *Estonisches und deutsches Leistungsstörungsrecht im Vergleich zum UN-Kaufrecht und den Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts*, ZfRV 2006, 138–152.

³ 1992. évi 14. törvény (Hivatalos Közlöny: Nr. 4-5, Pos. 50, 1992). Lásd LAMMICH/ŰSACKA: *Entwicklung des Rechtssystems Lettlands seit der Unabhängigkeitserklärung von 1990*, ROW 1995, 65–71.

⁴ Lásd Valentinas MIKELÉNAS: *Unification and Harmonisation of Law and the Turn of Millennium: the Lithuanian Experience*, Uniform Law Review/Revue Droit Uniforme 2000, 243–261; Ulrich W. SCHULZE: *Das litauische Zivilrecht – Entwicklung*, IPR und Allgemeiner Teil. WGO-MfOR 2001, 331–355.

⁵ Lásd Tatjana JOSIPOVIĆ: *Anpassung des kroatischen Zivilrechts an europäische Standards = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 141–158.

⁶ Lásd Verica TRSTENJAK: *Zivilrecht in Slowenien*, ZEuP 2000, 77–90; Uő: *Vom ABGB auf dem Weg zum europäischen Zivilgesetzbuch? = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 101–114; Matjaž TRATNIK: *Das neue slowenische Sachenrecht*. WGO-MfOR 2003, 94–108.

⁷ 2009. évi 287. törvény, hatályba lépett 2011. október 1-jén. Lásd VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*. Forum Iuris Könyvkiadó: Kolozsvár 2020⁵, 45–47.

⁸ 2012. évi 89. törvény, hatályba lépett 2014. január 1-jén. Lásd Jan HURDIK: *Das Konzept des Entwurfes zu einem neuen tschechischen ZGB Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 15–22; Luboš TICHÝ: *Stand und Entwicklung des Privatrechts in der Tschechischen Republik = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 23–30.

⁹ 2013. évi V. törvény, hatályba lépett 2014. március 15-én. Lásd VÉKÁS Lajos, VÖRÖS Imre (szerk.): *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz*, Complex, Budapest, 2014.

¹⁰ A kodifikációs munkálatok kezdeteihez lásd Ján LAZAR: *Kodifikation und Europäisierung des slowakischen Privatrechts = Das ABGB auf dem Weg in das 3. Jahrtausend*, szerk. Constanze FISCHER-CZERMAK, Gerhard HOPF, Martin SCHAUER, Manz, Wien, 2003, 229–231; Uő: *Über die Reform des slowakischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 31–40.

¹¹ A kodifikációs munkálatok kezdeteihez lásd Jerzy POCZUBUT: *Zur Reform des polnischen Zivilrechts*, ZEuP 1999, 75–90; Uő: *Geschichtlicher Hintergrund, heutiger Stand und Perspektiven des polnischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 125–140; Andrzej MACZIŃSKI: *Die Entwicklung und die Reformpläne des polnischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 115–124.

2. A kódexalkotás lehetőségéről a XXI. században

1. A magánjog kodifikációja az itt tárgyalt jogrendszerekben 1990 után olyannyira szükségyszerűnek, a balti államokban az említett okból egyenesen elkerülhetetlennek látszott, hogy kevesen tették fel az elvi előkérdést: *lehetőséges-e egyáltalán* az életviszonyok mai komplexitása és a változások mai gyorsasága mellett kodifikálni a magánjogot? Pedig ez a kérdésfeltevés indokolt lett volna, elsősorban a XIX. századi klasszikus magánjogi kódexek mögötti társadalomkép alapvető megváltozása miatt. A nyugat-európai jogirodalomban a XX. század második felében erőteljes hangot kapott az a vélemény, hogy a nagy, átfogó kódexek kora lejárt, a törvénykönyvalkotás mint jogalkotási módszer meghaladott; az életviszonyok változása olyan gyors, a fejlődés irányai annyira kiszámíthatatlanok, hogy kódexigényű szabályozásukhoz hiányzik a kellő előrelátást biztosító társadalmi stabilitás. Ezenkívül azt is figyelembe kell venni, hogy a közös lehető leghelyesebb körben történő biztosítása a modern ipari társadalmakban nyitottságot és rugalmasságot kíván meg, amivel a kódexeszmé a maga szilárdító szándékával aligha egyeztethető össze. A modern jóléti társadalmak eleve túl bonyolult szövetűek ahhoz, hogy évtizedekre előre rögzíteni lehessen jogi szabályaikat. A jogalkotó is – tükrözve az életviszonyok összetettségét és gyors változásait – hiperaktivitást mutat: egyre több és egyre specializáltabb jogi előírás születik. A törvényhozó – részben a politikai felelősség elől is menekülve – szabályok árját zúdíttja a társadalomra.¹² Ilyen és hasonló érvekkel kérdőjelezték meg a magánjogi törvénykönyvalkotás lehetőségét.

2. A magyar Polgári törvénykönyvet előkészítő elméleti munka szembenézett a *kodifikáció lehetőségét kétségbe vonó* iménti érvekkel.¹³ Megállapította: a tények valóban azt látszanak igazolni, hogy a társadalmi viszonyok egyre inkább atomizálódnak, s így szabályozásuk is csak részeikben látszik lehetségesnek. Kétségtelen az is, hogy a XIX. századi kodifikációk sajátos társadalmi feltételei (illetve feltételezései) régés-rég elmúltak.

¹² Történeti elemzésben lásd Franz WIEACKER: *Aufstieg, Blüte und Krisis der Kodifikationsidee = Festschrift für Gustav Boehmer*, Roehrscheid, Bonn, 1954, 34. skk. o. (47. skk. o.). Kifejezetten a kodifikáció korszerűtlenségéről: Wolfgang FIKENTSCHER: *Methoden des Rechts*, Bd. IV., Mohr, Tübingen, 1977, 135. skk. o; ugyanebben az értelemben, más érvekkel Friedrich KÜBLER: *Kodifikation und Demokratie*, JZ 1969, 645. skk. o; Josef ESSER: *Gesetzesrationalität im Kodifikationszeitalter und heute = 100 Jahre oberste deutsche Justizbehörde*, szerk. Hans-Jochen VOGEL, Josef ESSER, Mohr, Tübingen, 1977, 13. skk. (31; 37. skk.); Andreas HELDRICH: *Normüberflutung = Festschrift für Konrad Zweigert*, Mohr, Tübingen, 1981, 811. skk. A kódexalkotás elavultságáról a leghevesebben, de nem igazán meggyőzően Pierre LEGRAND: *Against a European Civil Code*, *Modern Law Review* 1997, 59; találó ellenérvekkel Vinzenzo ZENO-ZENOVICH: *The „European Civil Code”, European legal traditions and neo-positivism*. ERPL 1998, 358. skk. Vö. még: Samuel J. STOLJAR: *Problems of Codification*, Australian National University, Canberra, 1977, többek között Coing és Müller-Freienfels tanulmányaival. A kodifikáció nehézségeiről a jogszabályáradat miatt lásd Uwe DIEDERICHSEN: *Die Flucht des Gesetzgebers aus der politischen Verantwortung im Zivilrecht*, Müller, Karlsruhe 1974; a francia jogirodalomban főleg az Európai Unió jogegységesítése miatt vitatott a kodifikáció, lásd Pascal de VAREILLES-SOMMIÈRES (ed.): *Le droit privé européen*, Economica, Paris, 1998. Kitűnően árnyalt elemzés a kódexalkotás időszerűsége és fontossága melletti érvek meggyőző felsorakoztatásával Karsten SCHMIDT: *Die Zukunft der Kodifikationsidee: Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts*, Müller, Heidelberg, 1985.

¹³ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG-ORAC, Budapest, 2001, 15–28.

A feltörekvő liberális polgári osztály ideológiai eszméi társadalmi fedezettel amúgy sem hosszú ideig rendelkeztek, és nyilván visszahozhatatlanok. Nyugat-Európában ma már teljesen hiányzik a XIX. századi nagy magánjogi kodifikációk „felhajtóerejének” másik fontos összetevője, a nemzetállami keretek közötti jogegységesítés eszméje is. A történelmileg megkésett nemzetállami törekvések (éppen a poszt szocialista államokban) adhatnak ugyan (és valóban adnak is) bizonyos politikai hátszelet a kodifikációknak, de azok önmagukban nem volnának elegendőek, ha az ellenható tényezők valamilyen módon megkérdőjelezhetetlennek bizonyulnának. Réges-rég (mondhatjuk: felmerülése, a felvilágosodás kora óta) fikciónak tekinthetjük az ún. publicitás-dogmát is, vagyis azt a tételt, hogy egy kódex jobb társadalmi fedezetet nyújt a „jog nem ismerése nem mentesít” axiómához. Bár aligha vitatható, hogy egy törvénykönyv – ha nem is feltétlenül a polgárok, de legalább a jogászok számára – megkönnyíti a jogi normák megismerését.

Mindezek ellenére, a kodifikációt támogató hagyományos érvek közül egy döntő szempont mindenképpen túlélte a törvénykönyvalkotás hőskorát; ez pedig a jog és benne a *jogalkotás rendszer iránti igénye*. A kellően absztrahált, rendszerbe foglalt, azaz kodifikált normák alkalmasabbak az életviszonyok gyors változásainak követésére, mint az egymást sebesen kergető és a részletekbe vesző egyedi és eseti jogszabályok áttekinthetetlen tömege. A „gyorsuló idő” és a kapcsolatok világméretű „globalizálódása” valóságos társadalmi jelenségekre épülő megállapítások (noha a jelszószerű és a minduntalan hivatkozás rájuk inkább csökkentti, semmint erősíti a bennük megjelenő tényekkel kapcsolatban szükséges veszélyérzetünket), de a történelem ismeretében az előző századról sem mondhatjuk, hogy olyan stabil lett volna. A demokratikus államberendezkedésnek pedig fontos része a jogbiztonság követelménye, amelyet hatékonyabban szolgálhat egy színvonalasan megalkotott kódex, mint a törvényhozó napi igyekezete és a szabályok követhetetlen áradata. Sőt, talán éppen a törvényhozó túlbuzgósága és a jogszabályi dzsungel miatt olyan ködös a kép, hogy reménytelennek látszik a rendszerhez szükséges elveket megtalálni. Ahogy Mayer-Maly oly találóan írta: „*így lesz vétkes mulasztásból végzet*”.¹⁴ Kódex és társadalmi nyitottság, illetve rugalmasság sem valóságos társadalmi antinómiák, helytelen mesterségesen szembeállítani őket. Legfeljebb a szükséges viták miatt hosszabb ideig tart demokratikus viszonyok között törvénykönyvet alkotni, mint autoriter uralom idején.

További érv az átfogó magánjogi kodifikáció mellett, hogy a *felsőbíróságok jogfejlesztő*, az írott szabályok elkerülhetetlen hézagait kitöltő szerepének – nézetünk szerint – feltétlenül lehetőséget kell adni; s ehhez egy jó törvénykönyv szilárdabb kereteket biztosít, mint a részletproblémákat mindenáron megragadni akaró, idegesen reagáló napi jogszabályalkotói rutin. A kódex törvényi határai között maradó és színvonalasan kreatív bírói gyakorlat kellően képes kijavítani a törvénykönyv kopásait és felújítani avulásait. A múlt századi klasszikus kódexek utóélete¹⁵ azt bizonyítja, hogy ezekhez a korrekciókhoz rendszerint nem szükséges törvényhozói beavatkozás. Ilyenre csak igazi társadalmi-etikai-világnézeti változások miatt kell hogy sor kerüljön, mint amilyen például

¹⁴ „So macht man Schuld zum Schicksal.” THEO MAYER-MALY: *Kodifikation und Rechtsklarheit in der Demokratie*. Rechtstheorie 1982, Beiheft 4, 213.

¹⁵ Vö. a BGB példáján: Helmut COING: *Erfahrungen mit einer bürgerrechtlichen Kodifikation in Deutschland*, ZVglRWiss 1982, 1. skk. o.

a családjogban zajlott le a XX. század második felében (ismert módon: előbb Európa keleti, azután nyugati felén).

Az előbbi elemzés végül arra a következtetésre jutott, hogy az *átfogó magánjogi kodifikációk nem idejét múltak*, csak a klasszikus kódexek megalkotását mozgató egykori ideológiai, világnézeti, politikai nézetek felett haladt el a történelem kereke. Megmaradt viszont a homogén vagy hasonló jogi módszert alkalmazó normákat koherens rendszerbe foglaló, egységes terminológiára épülő, a jogi normákat racionálisan rendező, a jogalkotó számára észszerű rövidítéseket lehetővé tevő, a jogkeresők és a jogalkalmazók számára egyaránt könnyebb áttekintést és eligazodást biztosító és – mindezek érdekében – tudományosan előkészített törvénykönyvek iránti igény.¹⁶

3. A kodifikációra bátorítottak a XX. század második felében eredményesen lezajlott törvénykönyvalkotási munkálatok is. A joggal legtöbbet hivatkozott példa a holland Polgári törvénykönyv sikertörténete volt; az 1947-ben indult kodifikáció az 1992. január 1-jén hatályba lépett kitűnő törvénykönyvet eredményezte.¹⁷ Ez a kódex már azért is említésre érdemes minta volt, mert Hollandia vezető jogászai egyben az európai jogegységesítés legerőteljesebb támogatói közé tartoznak. Átfogó magánjogi kodifikációk más magántulajdonra épülő jogrendszerekben is sikerrel zajlottak le, például Portugáliában (1967), Kanada Québec tagállamában (1994) stb.

4. Mindezeket mérlegelve vagy inkább magától értetődő módon a posztoszocialista kodifikációk abból indultak ki, hogy a kódexjellegű jogalkotás az egymással összefüggő jogi normák szerves rendszerbe foglalásával előnyösen segíti a jogszolgáltatást. El kell ismerni ugyanakkor, hogy a magánjogi (polgári jogi) törvénykönyvek esetében sem abszolút értékűek (hogy ne mondjuk: „természettudományos egzaktságúak”) a rendszerbe foglalás kritériumai. Ezt a létező kódexek egyszerű tartalmi összehasonlítása útján látható különbségek is ékesen bizonyítják. A kodifikáció emberi alkotás: „*Kodifikationswerk ist Menschenwerk*” – állapítja meg a fogyatékoságokra felmentést és a mulandóságra magyarázatot keresve Karsten Schmidt.¹⁸ Mégis: ezekben a törvénykönyvekben – főleg a szabályozási módszer nagyfokú azonossága révén – igen erős

¹⁶ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti...*, i. m., 24. Hasonló végkövetkeztetésre jut Franz BYDLINSKY: *System und Prinzipien des Privatrechts*, Springer, Wien, 1996, 71. skk. o; 115. skk.; 659. skk.; 768. skk.). Hein KÖTZ: *Schuldrechtsüberarbeitung und Kodifikationsprinzip = Festschrift für Wolfram Müller-Freienfels*, Nomos, Baden-Baden, 1986, 395. skk. (407.); Reinhard ZIMMERMANN: *Codification: History and Present Significance of an Idea*. ERPL 1995, 95. skk. o. (111. skk. o.). A gondolat elméleti alapjaihoz lásd Claus-Wilhelm CANARIS: *Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz, entwickelt am Beispiel des deutschen Privatrechts*, Duncker & Humblot, Berlin, 1983².

¹⁷ Lásd Arthur S. HARTKAMP: *Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch aus europäischer Sicht*. RabelsZ 1993, 664. skk.; Uő: *Das neue niederländische Zivilgesetzbuch*. AcP 1991, 378. skk.; Eltjo SCHRAGE: *Das System des neuen niederländischen Zivilgesetzbuches*. JBl 1994, 501. skk.; Ulrich DROBNIG: *Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch aus vergleichender und deutscher Sicht*. ERPL 1993, 171. skk.; lásd továbbá (van DIJK, HONDIUS, HARTKAMP és VRANKEN tanulmányaival) *Renaissance der Idee der Kodifikation. Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch*, szerk. Franz BYDLINSKY, Theo MAYER-MALY, Johannes W. PICHLER, Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 1991. Egyes szerződéstípusok, a szellemi alkotások, az öröklési jog és a nemzetközi magánjog szabályai fokozatosan, később készültek el.

¹⁸ Karsten SCHMIDT: *Woher – wohin? ADHGB, HGB und die Besinnung auf den Kodifikationsgedanken*, ZHR 1997, 2–12. (8.).

a normákat összetartó erő, amely mintegy mágnesként fogja egybe a kódexbe került szabályokat, sőt magához vonzza a jellegükben hasonló, de a törvénykönyvből kimaradt jogi rendelkezéseket is.¹⁹

3. A posztoszocialista kódexek elhelyezése a magánjogi kodifikációk történetében

A magánjogi törvénykönyveket több szempont szerint lehet *típusba sorolni*. Önmagában viszonylag keveset mond a megalkotásuk ideje szerinti csoportosítás; ez a szempont csak közvetett támpontokat adhat a kódexek értékeléséhez. Pusztán jogi megközelítés alapján minősíthetők a törvénytípusok megoldásaik eredetisége, szerkezeti és dogmatikai újításaik szerint. E szempontokhoz járulhat a későbbi kodifikációkra gyakorolt hatás. Az általunk itt alkalmazott tipizálás a kodifikációk *társadalmi hatását* állítja középpontba. Ezt a kiindulópontot választottuk annak kiemelése mellett, hogy a magánjogi kodifikációk csak kivételes történelmi korokban, rendszerint társadalmi forradalmak idején érintik a társadalmi alapokat, mindenekelőtt a tulajdoni berendezkedést. S ilyenkor is csak korlátozott mértékben, elsősorban közvetett módon, például az öröklési rend meghatározásával befolyásolják a társadalmi alapstruktúrákat. A társadalmi hatás alapján az újkori magánjogi kodifikációk történetében *négy kódex-generációt* különböztetünk meg.

1. A XIX. század eleji két nagyszabású kódex: a 1804-es Code civil (Code Napoléon) és az 1811-es osztrák Ptk. (ABGB) méltán számítanak a *klasszikus* ősöknek, amelyek alapvető társadalmi átalakulások (Franciaország esetében: egyenesen társadalmi földrendések) mentén születtek, sőt részben maguk is a polgári átalakulás eszközei voltak.

Ennek az összefüggésnek az illusztrálására a *jogképesség* fogalmának a megalkotását hozhatjuk fel példaként. A polgári magántulajdonra épülő társadalmak magánjogaiban a tulajdonosi minőség lehetőségét fejezik ki – absztrakt formában – ezzel a kategóriával. Az 1811-es osztrák kódex 16. §-a a felvilágosodás és a természetjog eszméiben gyökerező fogalomkészletével ezt a következőképpen fogalmazza meg: „*Minden embernek veleszületett jogai vannak, amelyek már a józan észből is következnek, és ezért minden ember személynek tekintendő*”. A társadalmi berendezkedés alapjait is érintő hatása lehet ezen kívül például a *törvényes öröklés* magánjogi szabályozásának. Ilyen következménye volt a francia forradalom törvényhozásának, amely eltörölte az elsőszülött gyermek privilegizált törvényes öröklési státusát, helyette bevezette a gyermekek egyenlő öröklési részesedését, és ezzel közvetlenül járult hozzá a nagybirtokok lebontásához. Ezt az elvet alapjaiban elfogadta a *Code civil* is. Jogos büszkeséggel írta Napóleon bátyjának, Joseph nápolyi királynak (1806–1808) a következőket: „*Vezesd be Nápolyban a Code civilt, és ami nem szít hozzád (tudniillik a nagybirtok), rövid pár év alatt*

¹⁹ A kodifikációk jogfilozófiai és jogszociológiai elemzéséhez lásd mindenekelőtt: VARGA Csaba: *A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

*bohlásnak indul. Ez jó a Code civilben, ... ez fogantatá velem a kódexet. S ezért mondta egy angol diplomata: a franciák megpuhultak örökösödési rendszerük miatt.*²⁰ De hivatkozhatunk magyar példára is: az 1848. évi *áprilisi törvényekre*. A polgári társadalom alapjainak lerakásához, nem utolsósorban a *Széchenyi* István által is követelt üzletszerű hitelélet megindulásához és hatékony hitelbiztosítéki jog megteremtéséhez feudális kötöttségektől mentes, árujellegű, forgalomképes földtulajdon létrehozására volt szükség. Mindezek érdekében született meg az 1848. évi IX. törvénycikk, amely az úrbéri szolgáltatások eltörléséről, azaz a jobbágyszabadságról és az örökösödésről (kártalanítás) kilátásba helyezéséről rendelkezett. A XV. törvénycikk pedig az ősiséget törölte el, és egyben elrendelte a polgári törvénykönyv megalkotását is. Ez utóbbi a forradalom és szabadságharc eseményei miatt sajnos nem készülhetett el.

A klasszikus magánjogi törvénykönyvek közé szokták sorolni az 1900. január elsején hatályba lépett német BGB-t és az 1912-ben hatályba lépett svájci ZGB-t is. Ez mindenképpen indokolt a kódexek jogászai színvonala és a későbbi kodifikációkra (nem utolsósorban a magyar magánjogi kodifikációjára) gyakorolt hatása alapján. Nem támasztható alá azonban e minősítés akkor, ha társadalmi hatásuk alapján értékeljük e törvénytörvényeket, hiszen megalkotásuk idején mind Németországban, mind Svájcban nemcsak kialakultak, hanem meg is szilárdultak a kapitalista társadalom alapstruktúrái. E kodifikációk politikai jelentősége inkább a politikailag egységessé vált Németország, illetve a kantonális berendezkedésű Svájc magánjogi egységének megteremtésében volt.

2. A magánjogi törvénykönyvek *második generációja* a klasszikus kódexekből kiindulva, sőt ezeket mintául véve, nem egyszer ezeket másolva született meg a XIX. században és a XX. század első felében. Több kontinensen is készültek ebbe a generációba sorolható, mondhatjuk: *szekunder törvénytörvények*. Európában például az első holland kódex (1838) és az első Codice civile (1865), mindkettő a Code civil erős befolyása alatt; Latin-Amerikában elsősorban, de nem kizárólag a Code civil hatása alatt; Ázsiában például Japánban (1898), elsősorban a német BGB első tervezetét alapul véve.²¹ Ebbe a kategóriába sorolhatjuk az 1900 és 1928 között alkotott rendkívül színvonalas magyar kódextervezeteket is. Megalkotásuk idején az adott államban a kapitalista társadalom alapjait már többé-kevésbé lerakták, a magánjogi kódexek nem ehhez voltak szükségesek. Jelentőségük a polgári társadalom hétköznapijaiban rejtett: rendszerbe foglalva megszilárdították a jogalanyok (az emberek és szervezeteik) egymás közötti, rendkívül szerteágazó személyi és vagyoni kapcsolatait, és ezzel a horizontális kapcsolatokban jelentősen hozzájárultak a jogbiztonsághoz. S mindezek érdekében adott esetben jogrendszer-szerkezeti és jogdogmatikai újításokat is hoztak.

3. A magánjogi törvénykönyvek harmadik generációjába a *szocialista kódexeket* soroljuk. Ezek a törvények (köztük az 1959-es magyar kódex) – kis túlzással – a „*magántulajdon nélküli magánjog*” paradox korszakában születtek, amelyben az uralkodó diktatórikus politikai hatalom és a lezajlott államosítások szinte teljesen likvidálták a

²⁰ Idézi GROSSCHMID Béni: *Magánjogi tanulmányok*, Politzer Zsigmond és Fia, Budapest, 1901, 5–6. Napóleon személyes szerepéhez a Code civil megalkotásában lásd Eckhard Maria THEEWEN: *Napoleons Anteil am Code civil*, Duncken & Humblot, Berlin, 1991.

²¹ HAMZA Gábor: *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römisch-rechtliche Tradition*, Eötvös Universitätsverlag, Budapest, 2009, 272, 309, 636, 706.

magánjogi vagyoni forgalom és az emberi személyiség kibontakozásának természetes társadalmi feltételeit, köztük mindenekelőtt a magántulajdont. Az államosítási törvények ugyanakkor közjogi törvények voltak, és ezért a magánjog absztrakt normáinak jelentős része megőrizhette a valódi polgári törvénykönyvekből ismert alakját. Más kérdés, hogy a megváltozott társadalmi viszonyok között e normák (és az egész kódex) „takaréklángon égtek”. Az 1959-es magyar Ptk. alkotóinak egyik legfőbb feladata éppen az volt, hogy miként igazítsák a magántulajdoni viszonyokra készített, valódi magánjogra koncipiált korábbi törvénytervezeteket az alapvetően állami tulajdonra épülő vagyoni forgalom, egy magántulajdon nélküli magánjog követelményeihez. Szinte zsugorítaniuk kellett az Mtj. szabályrendszerét a meglehetősen leegyszerűsített korabeli viszonyokhoz.²²

4. S végül a negyedik generációt az itt tárgyalt *posztszocialista törvénykönyvek* képezik, amelyeket 1990 után a mi régióink államaiban és a balti államokban alkottak meg.²³ Ezeknek a kódexeknek az a sajátosságuk, hogy a polgári társadalom – *történelmileg megkésett* – visszaállításának folyamatában születtek, és társadalmi szerepüket tekintve a XIX. század eleji kodifikációkhoz hasonlíthatók. Maguk a privatizációs törvények nem tartoznak ugyan a magánjoghoz, hanem közjogi törvények, amelyek a polgári társadalom (és egyúttal a magánjog) létalapját: a magántulajdont állították – jól-rosszul – vissza. De a polgári törvénykönyvek – köztük a 2013. évi magyar kódex – jelentős funkciót töltenek be e korszakos társadalmi folyamat jogi megvalósításában.

4. Monista vagy dualista kodifikáció?

A posztszocialista kodifikációk elméleti előkészítése során – kisebb vagy nagyobb tudatossággal – mindenütt szembe kellett nézni azzal az elvi kérdéssel, hogy a törvénykönyv szabályozása kiterjedjen-e a hagyományosan a kereskedelem területén alkalmazott szerződésekre (*monista elv*, egységes szerződési jog), netán a kereskedelmi társaságokra (azok némelyikére) is, vagy pedig engedje át ezeket egy kereskedelmi (vállalati) törvénykönyvnek, és saját szabályainak hatályát korlátozza a magánszemélyek magánjogi viszonyaira (*dualista elv*, megkettőzött, kereskedelmi jogias kodifikáció).²⁴

²² Lásd részletesebben VÉKÁS Lajos: *A Polgári törvénykönyvről = Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz*, szerk. VÉKÁS Lajos, VÖRÖS Imre, Complex, Budapest, 2014, 9–39.; Uő: *Hatvan éve lépett hatályba az 1959-es Polgári Törvénykönyv – Sárközy Tamás emlékének*, Magyar Jog, 2020, 65–71.

²³ Lásd részletesebben VÉKÁS Lajos: *Erfahrungen mit einer verspäteten Privatrechtskodifikation: das neue ungarische Zivilgesetzbuch = Geschichtliche Wurzeln und Reformen in mittel- und osteuropäischen Privatrechtsordnungen*, szerk. Yasuhiro OKUDA, Martin SCHAUER, Manz, Wien, 2014, 1–18. [Ugyanez japánul: Chuo University Press, Tokyo 2014, 1–23.].

²⁴ E vitához az újabb magyar jogirodalomban lásd: a monista felfogás mellett DOMJÁN Éva: *A polgári jog és a kereskedelmi jog szerkezetéről*, Magyar Jog, 1991, 751–755; VÉKÁS Lajos: *Szükség van-e kereskedelmi magánjogra?* Magyar Jog, 1998, 705–714; a kereskedelmi jog külön kodifikálása mellett SÁRKÖZY Tamás: *A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje*, Gazdaság és Jog, 1998, 9–16; uő: *A Kereskedelmi Törvény esetleges koncepciója*, Gazdaság és Jog, 1999, 3–6.

1. E kérdéskör tárgyalását egy rövid történeti visszapillantással kezdjük.²⁵ A történelmi példák segítségével megállapíthatjuk, hogy külön kereskedelmi jogra, pontosabban: a kereskedelmi forgalom külön magánjogára – akár a kereskedelmi ügyletek, („*actes de commerce*”) jogaként, mint a francia kódexben, akár a kereskedők („*Kaufleute*”) jogaként, mint a német HGB-ben – azért és akkor volt szükség, amiért és amikor az üzleti forgalomhoz elengedhetetlen rugalmasságot, áttekinthetőséget, gyorsaságot az általános magánjog és perjog nem biztosította. A kereskedelem ugyanis nem tűri a mereven formális, nehézkes jogi szabályozást, illetve a bizonytalan és lassú jogszolgáltatást. Ezért alkották meg a kereskedők a maguk külön jogát (jus/lex consuetudo mercatorum) a késő középkor újrálelő kereskedelmi kapcsolatait bénító feudális joggal szemben. A kereskedők maguk alkotta (regionális, helyi stb.) külön szokásjoga és elkülönült jogszolgáltatási rendszere alakul át a kereskedelem államilag alkotott jogává és állami (még ha gyakran külön-) jogszolgáltatássá, legelőször *Colbert Ordonnance sur le commerce de terre*-jében (1673) és *Ordonnance sur le commerce par mer*-jében (1681). Így történt ez a XIX. század törvénykönyveiben is: a – valamennyire minden kereskedelmi törvénykönyv ősanijának tekinthető – francia *Code de commerce*-ben (1807), a spanyol kódexben: *Código de Comercio* (1829), a német államok közös kereskedelmi törvénykönyvében: *ADHGB* (1861), az olasz kereskedelmi törvénykönyvben (1865, 1883), s végül az egységes német állam kereskedelmi törvénykönyvében: *HGB* (1897). Ezek sorába illeszkedett a – német ADHGB mintáját követő, sőt helyenként másoló – magyar Kereskedelmi törvény (Kt.: 1875. évi XXXVII. törvénycikk) is.²⁶

Az élelméjű elemzők ugyanakkor már az önálló kereskedelmi jogok virágkorában és a külön kereskedelmi jogi kódexek alkotásának századában, a XIX. században is tudták, hogy a kereskedelmi jog megjelenése és léte viszonylag esetleges, múló, konkrét *történelmi körülményekre* visszavezethető okokban keresendő. *Grosschmid* Béni mutatott rá egy 1883-as előadásában, hogy amikor „*a mai európai jogokban a kereskedelmi joggal, mint a magánjogtól formailag különvált jogegésszel találkozunk, e jelenségnek okai nem lehetnek olyanok, amelyek magának a jognak avagy a kereskedelemnek mélyebb természetével feltétlenül kapcsolatban lennének. Más szóval nem belső, abszolút, hanem külső, relatív, konkrét, történeti okokról lehet itt legfőljebb szólni.*”²⁷ Ugyanő felfigyelt már a kereskedelmi jog és a „polgári magánjog” egységesítésére irányuló törekvésekre, s e tendenciák okaira is: „*[...] tény, hogy a kereskedelmi jog az általános magánjogtól elválasztó határaiban, bizonyos positivismuson, s*

²⁵ A kereskedelmi jog történeti és összehasonlító jogi értékelését lásd Peter RAISCH: *Die Abgrenzung des Handelsrechts vom Bürgerlichen Recht, als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert*, Enke Verlag, Stuttgart, 1962; Uő: *Geschichtliche Voraussetzungen, dogmatische Grundlagen und Sinnwandlung des Handelsrechts*. Müller, Karlsruhe, 1965; Wolfram MÜLLER-FREIENFELS: *Zur „Selbstständigkeit” des Handelsrechts = Festschrift für E. von Caemmerer*, Beck, München, 1978, 583–621; v.ő. EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975, 168. skk.; CSEHI Zoltán: *Über die Atlantis-Insel des ungarischen Handelsrechts = Zwischen Markt und Staat, Gedächtnisschrift für Rainer Walz*, Carl Heymanns Verlag, Köln–München, 2008, 147–168.

²⁶ Lásd APÁTHY István: *Kereskedelmi jog: a magyar kereskedelmi törvény alapján, tekintettel a nevezetesebb külföldi törvényekre*, Eggenberger, Budapest, 1876; NAGY Ferenc: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a magyar bírói gyakorlatra*, Athenaeum, Budapest, 1884.

²⁷ GROSSCHMID Béni: *A kereskedelmi jognak különválásáról = Magánjogi tanulmányok 1.*, Grill, Budapest, 1901, 719–725. (723.).

inkább önkényes, mint a dolgok természetéből stringenter meríthető meghatározásokon nyugszik. Ennek következtése, hogy a gyakorlati életben ugyanazon vagy belsőleg alig különböző jogviszonyok igen eltérő jogszabályok, t. i. egyrészt a kereskedelmi jog, másrészt a közönséges magánjog alá esnek, amivel kapcsolatos, miképp e határvonalak felösmerése konkrét esetekben igen nehéz. [...] Mindez veszélyezteti a jognak egységét, biztonságát”²⁸. Grosschmid hivatkozik arra is, hogy az akkor vadonatúj svájci Kötelmi jogi törvény (OR 1881, hatályba lépett 1883. január 1-jén) „a kereskedelmi jog anyagát is felöleli”; s ehhez hozzáfűzi: „más államokra nézve is alig lehet kételkedni, miként elvi akadályok az egységesítés ellen nem lehetnek, s a jövő iránya attól függ, mennyiben sikerül tényleg és egységes szabályban a jogviszonyoknak a kereskedelmi életre is kiterjedő vonatkozásaival megnyugtatólag leszámolni. [...] Ha a nyugati államokban az egységesítés megérlelődik, a mi törvényhozásunk sem fog soká hátra maradni.”²⁹ Martin Wolff a német jogról összeállított angol nyelvű kézikönyvben írja: „A tény, hogy a német törvényhozó még a magánjogi törvénykönyv elfogadása után is szükségesnek tartotta a külön kereskedelmi jogi kódexet, inkább a kiirthatatlan megszokásban és a francia jog példájában találja gyökereit, semmint az ésszerűségben.”³⁰

A XX. század egyértelműen a külön kereskedelmi jogi kodifikáció visszaszorulását mutatta, és a kereskedelmi jog magánjogias részeinek az általános magánjogba olvadását hozta magával. Svájcban az egységes OR (1883), majd annak és a ZGB-nek (1907) integrált hatálybalépése (1912) végképpen feleslegessé tette külön kereskedelmi jogi kódex megalkotását.³¹ Olaszországban az 1940–42-ben alkotott *Codice civile*,³² legújabbban pedig a *holland Polgári törvénykönyv* (1992)³³ fogadta magába a korábban különálló kereskedelmi magánjogot. Ehhez hozzátehetjük, hogy az angol *common law* – már a XVIII. században képes lévén a kereskedők, a kereskedelem igényeinek fokozatos kielégítésére – nem is fejlesztett ki külön „kereskedelmi magánjogot”. Helyette inkább – Lord Mansfield munkásságának köszönhetően – magába olvasztotta a jobbára nemzetközileg kialakult kereskedelmi szokásjogot. Így azután logikus volt, hogy a kereskedelem számára is elsődleges jelentőségű vételi jog kodifikációjára: *Sale of Goods Act* (1893) szintén egységes formában, a kereskedelmi és (néhány kivétellel) a hétköznapi adásvételre egyaránt kiterjedő módon került sor. *Chloros* joggal sorolja büszkén az angol jognak a kontinentális jogok számára is példaként felmutatható vívmányai közé a magánjog-kereskedelmi jog dualizmusának meghaladását; a magánjog európai egységesítésének lehetőségeiről szóló tanulmányában annak a meggyőződésének ad hangot, hogy az egységes magánjog a monizmus irányába mutat.³⁴ Megmutatkozik ez a tendencia még azokban a jogrendszerekben is, amelyek

²⁸ Uo., 724. skk.

²⁹ Uo., 725.

³⁰ Martin Wolff: *Commercial Law = Manual of German Law I*, His Majesty's Stationery Office, London, 1950, 210–274. (211.).

³¹ Az egységes svájci kodifikációhoz a magyar jogirodalomban lásd MESZLÉNY Artúr: *A Svájci Polgári Törvénykönyvről*, Athenaeum, Budapest, 1909, 96–100.

³² Az olasz kodifikációhoz lásd Mario ROTONDI: *Entstehung und Niedergang des autonomen Handelsrechts in Italien*, AcP 1967, 29–63.

³³ Lásd a 18. l.j.-ben hivatkozott műveket; vö.: KISFALUDI András: *Hollandia új Polgári Törvénykönyvének néhány tanulsága a magyar kodifikáció számára*, Polgári Jogi Kodifikáció, 1999/2, 22–26.

³⁴ A. G. CHLOROS: *Principle, Reason and Policy in the Development of European Law*, I.C.L.Q. 1968, 849. skk. (866.).

(mint pl. a francia, a német, az osztrák) fenntartják – elsősorban a tradíció erejétől indítva – külön kereskedelmi törvénykönyveiket. Így például a francia *Code civil társasági jogi szabályainak* 1978-as reformja során olyan általános rendelkezések kerültek a magánjogi kódexbe, amelyek minden társasági formára érvényesek.³⁵ A francia jogtudomány általában is szkeptikusan ítéli meg a patinás kereskedelmi törvénykönyv jövőjét; úgy vélik, hogy a Code de commerce nem képes a kereskedelmi jogban azt az alapvető szerepet játszani, mint amelyet a Code civil a magánjogban betölt. Eléggő általános az a nézet, hogy a kódexben külön törvényekben találhatók a kereskedelem és az üzleti élet jogi szabályozásának lényeges elemei, s így ez a törvénykönyv hovatovább elveszti jelentőségét.³⁶ A német HGB-t a (közös európai) számviteli jog beépítése (1985) és a fuvarjog alapos reformja (1998) mentette meg a jelentéktelenné válástól, és egy átfogó reform (1998) volt szükséges a korszerűsítéséhez.³⁷ Ausztriában az anschlusszal oktrojált német HGB-t 2005-ben a vállalkozásokról elfogadott törvénykönyv váltotta fel.³⁸

2. A kereskedelmi jogi kódexek Achilles-sarka, egyik legnagyobb alkalmazási problémája a törvénykönyv *személyi, illetve tárgyi hatályának* meghatározása. A definíció bonyolultsága és az ebből adódó elhatárolási kérdések az ítélkezési gyakorlatban rendkívül nehézségeket okoznak – s ma már jobbra feleslegesen. E problémák mindkét nagy kereskedelmi jogi kódex gyakorlatában felmerülnek, függetlenül attól, hogy hatálya meghatározása tekintetében a Code de commerce, illetve a HGB eltérő kiindulópontot választott. A különbséget a tankönyvek és kommentárok abban jelölik meg, hogy a francia kódex a jogügylet („*acte de commerce*”) kereskedelmi jellegét, a német törvény pedig a kereskedő („*Kaufmann*”) személyét kezeli a kódex hatályánál központi kategóriaként. Másképpen fogalmazva ezt úgy szokták kifejezni, hogy a Code de commerce – tudatosan szakítva a rendi tagozódásra épülő „kereskedő”-fogalommal – nem alanyi (szubjektív), hanem *tárgyi (objektív)* alapon tesz különbséget magánjogi és kereskedelmi jogi ügyletek között; a HGB viszont *alanyi (szubjektív)* alapon határolja el szabályainak érvényesülési területét az általános magánjogi szabályok hatályosulási körétől. A tradicionális két nagy, más jogrendszereknek is mintát adó kereskedelmi törvénykönyv alapállásbeli megkülönböztetésére ez valóban elfogadható metafora, noha a mélyebb elemzés ennél bonyolultabb képet tár fel, és a francia, illetve német felfogást közelebb hozza egymáshoz, mint ahogy az első megközelítésben tűnik. Egy tény megállapítható azonban: egy kereskedelmi jogi kódex személyi és tárgyi hatályának meghatározása minden esetben

³⁵ Loi n. 78-9 du 4 janv. 1978, lásd Yves CHARTIER: *La société dans le Code civil après la loi du 4 janvier 1978*, JCP 1978 I, 2917.

³⁶ Yves GUYON: *Droit des affaires. Droit commercial général et Sociétés*, Economica, Paris, 1984³, 40. skk.; 70. skk.; 79. skk.; Joseph HAMEL, Gaston LAGARDE, Alfred JAUFFRET: *Droit commercial I-II*, Dalloz, Paris, 1980²; Georges RIFERT, René ROBLOT: *Traité de droit commercial*. LGDJ, Paris, 1989¹³, I. k., 210. skk.

³⁷ Lásd Jürgen BASEDOW: *Hundert Jahre Transportrecht: vom Scheitern der Kodifikationsidee und ihrer Renaissance*, ZHR 1997, 186–221; Wolfgang SCHÖN: *Entwicklung und Perspektiven des Handelsrechts: vom ADHGB zum IASC*. ZHR 1997, 133–159; Klaus J. HOPT: *Handelsgesetzbuch*, Beck, München, 2000³⁰.

³⁸ Bundesgesetz über besondere zivilrechtliche Vorschriften für Unternehmen (Unternehmensgesetzbuch).

komoly elhatárolási problémákat vet fel, és ez már önmagában nem teszi vonzóvá a dualista kodifikációt.

3. A kereskedelmi jogi kódexek tipikusan olyan törvénykönyvek, amelyekben a kiindulópontot – elvontan szemlélve – *egynemű gazdasági közeg*: a kereskedelem (mai értelmezésben: a vállalatok jogi kapcsolatainak rendszere) képezi. Ez a közeg azonban igen sokféle és részben egymástól *eltérő jellegű közgazdasági intézményből*, illetve *heterogén jogviszonyból* tevődik össze. Ezért maga a jogi szabályozás nagyon különböző elemeket foglal magában, és a szabályozás módszere sem lehet homogén: a magánjogi rendezés közjogi módszerekkel operáló normákkal egészül ki és fonódik össze. Az elmúlt száz évben az állam gazdasági szerepvállalásának növekedése, a liberális gazdaságpolitikának intervencionalista eszközökkel történő felváltása (külkereskedelmi szabályozás, devizajog, tőzsde-, bank- és biztosításfelügyelet stb.) nagymértékben szaporította a kereskedelmet, az üzleti élet jogi rendezésének közjogi elemeit, igaz, jórészt a kódexeken kívüli joganyagban. Ezt a nagyon különböző természetű jogszabályi anyagot rendkívül nehéz tartósan egy áttekinthető szerkezetű törvénykönyvben összefogni.

4. Kétségtelen tény ugyanakkor, hogy a kereskedelmi jogi ügyletek az idők változása ellenére az *üzleti életben* játszanak döntő szerepet. Nincs változás abból a szempontból sem, hogy a hagyományosan kereskedelmi törvénykönyvekben szabályozott szerződéstípusok mindkét alanya, vagy legalább az ún. főkötelezettséget vállaló szerződő fél (a fuvarozó, a szállítmányozó, a biztosító, az esetek többségében a bizományos stb.) az adott üzleti tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó és a megkívánt szakértelemmel (esetleg hatósági engedéllyel) rendelkező cég. A XIX. század, azaz a nagy klasszikus kereskedelmi törvénykönyvek megalkotása óta végbement gazdasági és társadalmi átalakulás nem a kereskedelem, az üzleti élet szerződéses világában bekövetkezett hatásaival teremtett tehát új helyzetet.

Látszólag paradox módon, éppen a professzionális üzleti életen kívüli világ, a „magánforgalom” szerződéses viszonyainak rendszere és az ezekre vonatkozó jogi szabályozás: az „*általános szerződési jog*” követelményei alakultak át mélyrehatóan az elmúlt bő egy évszázadban. Ezt a változást röviden úgy jellemezhetjük, hogy az általános magánjog szerződéses szabályai az említett időszakban fokozatosan egyre *közelebb kerültek a kereskedelmi ügyletek normáihoz*, vagy egyenesen azonossá váltak a kereskedelmi jog szerződéses szabályaival. Az elmúlt másfélszáz évben a magánjog egészében véve *kereskedelmi-jogiasodott*, s ebben a szemléletben a kimondottan professzionális üzleti élet sajátos szerződéstípusai is megtalálják helyüket a polgári törvénykönyvekben. Ez a megoldás azzal az előnnyel jár, hogy a szerződési jog általános szabályai nem kettőződnek meg a jogrendszerben, és egyben elkerülhetők a kereskedelmi törvénykönyvek „születési rendellenességei”: a személyi (tárgyi) hatállyal kapcsolatos alkalmazási és értelmezési nehézségek is. Ráadásul az általános magánjogi kódexek elvei és általános szabályai, valamint szabályozási-módszerbeli jellegzetességei is áthatják így a kereskedelmi ügyletek világát. Többségükben igen jól beilleszthetők egy polgári törvénykönyvbe az újabb keletű szerződésfajták is, és még kevésbé jelent gondot a hagyományosan kereskedelmi jogi ügyletek (bizomány, fuvarozás, szállítmányozás, biztosítás stb.) beépítése, szükség esetén jogi rendezésük korszerűsítése. A jogügyleti és szerződési jog egységes jogi szabályozásának és a magánjogi kódexbe történő szerves beépítésének

nincs tehát akadálya. Gondoskodni arról kell, hogy – a nemzetközi kodifikációs trendet követve – hol és miként kell eltérő, kivételes szabályokat adni a *fogyasztói szerződésekre*. Ez utóbbiak sajátos szabályozása – nem utolsósorban az európai irányelvi előírások következtében – eleve a szerződési jog részbeni megkettőződését vonja maga után; kereskedelmi szerződési jogi szabályok alkotása esetén e jogterület nem kívánatos módon hármas tagozódásúvá válna.

5. A kereskedelmi törvénykönyvek egyértelműen megállapítható történeti visszaszorulása (1. pont) és a velük kapcsolatban felmerülő kodifikációs és jogalkalmazási problémák (2–4. pontok)³⁹ miatt a posztszocialista törvényalkotók *többségét a monista elv* elfogadására indították, és külön kereskedelmi törvénykönyv alkotásának mellőzéséhez vezettek. Ennek megfelelően nincs külön kereskedelmi törvénykönyv a cseh,⁴⁰ a litván,⁴¹ a magyar⁴² és a román⁴³ jogrendszerben, és a monista elvet követte az észt jogalkotó is.⁴⁴ Ilyen jogalkotói döntés mellett is az egykori kereskedelmi jogi szerződések természetesen ma is elsősorban a vállalkozások közötti vagyoni kapcsolatokat közvetítik. Lényeges azonban, hogy – a fogyasztói szerződésekre, esetleg a vállalkozók közötti szerződésekre adott néhány kivétel mellett – a szerződések általános szabályai (és a kódexek általános elvei) valamennyi szerződéstípus számára normatív háttérrel adnak, és egységbe foglalják az egész magánjogi forgalmi jogot.

6. Külön kérdés a *kereskedelmi (gazdasági) társaságok* kodifikációs kezelése.⁴⁵

a) Kézenfekvő volna, hogy azokban a jogrendszerekben, amelyekben külön *kereskedelmi törvénykönyv* van, a társasági jogi szabályokat ezekben a kódexekben helyezték el; ez azonban koránt sincs így.

A *francia társasági jog* szabályainak rendszere 1867 óta elszakadt a Code de commerce-től. Ekkor lépett hatályba egy külön részvénytársasági (société anonyme, S.A.) törvény, amely 1925 óta az akkor bevezetett korlátozott felelősségű társaságot (société à responsabilité limitée, S.A.R.L.) is magába foglalja. A ma hatályos, többször módosított társasági törvény magját is a részvénytársaságra vonatkozó szabályok alkotják, amelyek

³⁹ Lásd VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti...*, i. m., 54–62.

⁴⁰ A cseh törvényhozó a rendszerváltozás után szükségesnek látta ugyan egy új kereskedelmi jogi kódex megalkotását (1991), amely – a vállalati, a társasági és a versenyjog mellett – részletes szerződési jogi szabályokat is tartalmazott (261–755. §-ok). Erre feltehetőleg azért került sor, mert a szocialista gazdasági törvénykönyv (1964) alkalmatlanná vált a gazdaság alapvetően megváltozott igényeinek kielégítésére, az ugyancsak a szocialista korszakban (1964) keletkezett polgári törvénykönyv felváltásához pedig hosszabb időre volt szükség. A polgári törvénykönyv hatálybalépésével, 2014. január 1-jével azonban a kereskedelmi törvénykönyvet a maga egészében hatályon kívül helyezték: 2012. évi 89. törvény 3080. § 72. pont. A bolgár kereskedelmi törvény (1991, 1994) szerződési jogi szabályokat nem tartalmaz; lásd Stoyan STALEV: *Transformation der Rechts- und Wirtschaftsordnung Bulgariens*. ZEuP 1996, 444–451.

⁴¹ Lásd Valentinas MIKELENAS: i. m., 243–261. (249.).

⁴² A maga korlátozott keretei között a monista elvet követte az 1959-es magyar Ptk. is. Lásd VÉKÁS Lajos: *Hatvan éve...*, i. m., 65–71.

⁴³ Román Ptk. (2009. évi 287. törvény) 3. cikk; lásd VERESS Emőd: i. m., 57–58.

⁴⁴ Lásd Harri MIKK: i. m., 31–52.

⁴⁵ E kérdéskörhöz az újabb magyar jogirodalomban lásd KISFALUDI András: *A társasági jog helye a jogrendszerben*, Polgári jogi kodifikáció, 2000/3, 3–12.; VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti...*, i. m., 62–67.

a betéti részvénytársaságra (*société en commandite par actions*) vonatkozó, továbbá a konszernjogi és a fúzióra vonatkozó normákkal együtt a törvény jelentős részét teszik ki. Ez a törvény adja ugyanakkor a Kkt. (*société en nom collectif*) és a Bt. (*société en commandite simple*) fő szabályait is. Az újabb francia társasági jog feltűnő szerkezeti sajátossága a Code civil-hez teremtett szoros kapcsolat.⁴⁶ A Code civil társasági jogi szabályainak 1978-as reformja során megalkotott társasági jogi általános szabályok („*de la société*”, „*dispositions générales*”) elvi normatív háttérrel képeznek nemcsak a polgári jogi társaság két formájához (*société civile*, *société en participation*), hanem a kereskedelmi társaságokhoz is. Különösen a Kkt.-re és a Bt.-re vonatkozó társasági törvénybeli rendelkezések kapnak fontos kiegészítést a Code civil-ből. Külön törvény szól a francia jogban a szövetkezetéről, illetve a szövetkezésről (*société cooperative*, „*Statut de la coopération*”), és rendeleti úton alkották meg 1967-ben a francia társasági jog sajátos alakzatát, a „*groupement d'intérêt économique*”-ot, amely – ugyanúgy, mint valamilyeni kereskedelmi társaság a francia jogban – önálló jogi személyiséggel rendelkezik, és elsősorban kooperációs társasági célok kielégítésére alkalmas.⁴⁷ A francia jogban az utóbbi évtizedekben alkalmazott kompilációs kódexszerkesztési módszerrel mindezeket a jogszabályokat (és még több más társasági jogi törvényt, illetve rendeletet) egybeszerkesztették *Code des sociétés* címmel.

Német jogterületen az 1861-es ADHGB még valamennyi akkor ismert kereskedelmi társaságot maga rendezte. A HGB-ből viszont már kimaradt az 1892-ben új kereskedelmi társasági formaként megalkotott korlátolt felelősségű társaság, és 1937 óta a részvénytársaság szabályai is külön törvényben találhatók. A mai *német jogban* a kereskedelmi társaságok közül a Kkt., a Bt. és a csendestársaság szabályai találhatók a kereskedelmi törvénykönyvben; e személyegyesítő társaságok vonatkozásában kiegészítő jelleggel érvényesülnek viszont a BGB-nek a polgári jogi társaságra vonatkozó rendelkezései is. Külön-külön törvény rendezi ma is a tőkeegyesítő társaságokat: a részvénytársaságot, a betéti részvénytársasággal együtt (1965, számos módosítással) és a korlátolt felelősségű társaságot (1892, több lényeges módosítással). Megjegyzendő végül, hogy külön törvény (1889, több módosítással) szól a szövetkezetéről is. E tagolt szabályozás ellenére a HGB normái az egész társasági jogot áthatják, mindenekelőtt amiatt, hogy a törvénykönyvnek a kereskedőkre vonatkozó rendelkezései a kereskedelmi társaságokra is alkalmazást nyernek, s hogy – mint már utaltunk rá – az 1985-ös számviteli törvény (BiRiLiG), amely mind a tőkeegyesítő kereskedelmi társaságokra, mind a szövetkezetekre vonatkozik, bekerült a HGB új harmadik könyvébe. Mindezek miatt Karsten Schmidt – a „külső vállalati magánjog” szempontjából – törvényszerkesztői (technikai) kérdésnek tekinti, hogy a társasági jogi szabályok a BGB-ben, a HGB-ben vagy külön törvényben kapnak helyet.⁴⁸ Ezzel egyetérthetünk. Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy a német

⁴⁶ Loi n. 78-9 du 4 janvier 1978 ; lásd Pierre BEZARD: *Sociétés civiles*, LITEC, Paris, 1978, 33. skk.; 513. skk.; Yves CHARTIER: *i. m.*, 2917.; Barthélemy MERCADAL, Philippe JANIN: *La société civile – Nouveau régime*, Lefebvre, Paris, 1978, 337. skk.; Michel GALIMARD, Bernard GALIMARD: *Les sociétés civiles*, Presses universitaires, Paris, 1989, 17. skk..

⁴⁷ Christian MÜLLER-GUGENBERGER: *Gesellschaft, Société und Groupement als Rechtsformen zur Unternehmenskooperation*, Nomos, Baden-Baden, 1975.

⁴⁸ A „vállalati jog” és a társasági jog viszonyához lásd Karsten SCHMIDT: *Gesellschaftsrecht*, Heymanns, Köln 2020⁵, 15. skk.

doktrínában – nehezen megmagyarázható okokból – a társasági jog diszciplinárisan nem a kereskedelmi jog része. S ez a felfogás elméletileg bizonyára megkönnyíti ezt a törvényszerkesztési „szabadságot”.

b) Érdekes módon tartósan magához kötötte viszont a kereskedelmi társaságok jogi szabályait az a polgári jogi kodifikáció, amely kezdettől fogva kiterjesztette rájuk szabályozási igényét, nevezetesen a *svájci polgári jog*. A svájci Kötelmi jogi törvény (OR) hatályos formájában részletesen rendezi nemcsak a személyegyesüléssel létrejövő kereskedelmi társaságokat, hanem a tőkeegyesítő kereskedelmi társaságokat és a szövetkezetet is. A polgári jogi szabályozásnak ez a tartós „vonzereje” annál feltűnőbb, mivel a Kft. csak több mint fél évszázaddal a Kötelmi jogi törvény elfogadása után került elismerésre a svájci jogban, a részvénytársasági jog pedig – negyedszázados előkészítés után – 1991-ben befejezett alapvető reformon esett át.⁴⁹ A svájci kötelmi jogi törvény megadja az üzleti cégek és a cégjegyzék elvi szabályait, továbbá a kereskedői könyvek és a számvitel lényeges rendelkezéseit is.

Megteremtette a társasági jognak a polgári jog egyéb szabályaihoz kapcsolódását az új *Holland törvénykönyv* (Burgerlijk Wetboek) is. E kódex második könyve – a jogi személyek általános szabályait követően – az egyes jogi személyek között rendezi a holland jogban ismert két tőkeegyesítő kereskedelmi társasági formát: a részvénytársaságot (4. cím) és a korlátolt felelősségű társaságot (5. cím). Megjegyzendő, hogy 1971-ig a holland társasági jog csak a részvénytársaságot ismerte mint tőkeegyesítő kereskedelmi társasági formát, két altípussal: nyílt és zárt Rt. A korlátolt felelősségű társaság csak ekkor önállósult a zárt Rt.-ből, elsősorban az Európai Közösségek jogegységesítő törekvéseinek (az első társasági jogi Irányelvnek) a hatására. Az Rt. és a Kft. szabályai ma is közel állnak egymáshoz. Említésre érdemes, hogy az új holland Ptk. a számviteli szabályokat is tartalmazza (Második Könyv, 9. cím). Ez csak első pillanatra meglepő; az éves zárómérleg stb. csakúgy, mint a nyilvánosság követelménye általában a jogi személyek (így a kereskedelmi társaságok) külső, forgalmi viszonyainak szerves részét képezi.

c) A posztszocialista kodifikációk közül idáig *egyedül a magyar Ptk.* vonta a szabályozási körébe a társasági jogot. Csehországban a Polgári törvénykönyvvel párhuzamosan alkottak külön társasági törvényt,⁵⁰ és Romániában is külön törvény⁵¹ szabályozza a társaságokat, Bulgáriában pedig a kereskedelmi törvény tartalmazza a társasági szabályokat. A magyar jogalkotó a társasági anyagi jogi szabályokat a jogi személyekről szóló Harmadik Könyvben helyezte el. A gazdasági társaságokról szóló szabályoknak az új kódexbe építése mindenekelőtt azzal az előnnyel jár, hogy bővíthető a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok köre, és így normák ismétlése válik elkerülhetővé. Ezen kívül a Ptk. kötelmi jogi és egyéb normáinak, továbbá bevezető rendelkezéseinek háttérjogszabály-jellege (amit korábban a gazdasági társaságokról szóló törvényben külön ki kellett mondani) magától értetődővé válik. Az integráció előnyeihez képest kisebb súllyal esnek latba a szokásosan megfogalmazott ellenérvek: magánjogi és közjogi normák vegyülése, a külön törvényben történő szabályozás egysége, megszokottsága és hasonlók.

⁴⁹ Lásd Theo GUHL, Alfred KOLLER: *Das Schweizerische Obligationenrecht*. Schulthess: Zürich 2000⁹, 584. skk.

⁵⁰ 2012. évi 90. törvény, hatályba lépett 2014. január 1-jén.

⁵¹ 1990. évi 31. törvény.

Irodalomjegyzék

1. APÁTHY István: *Kereskedelmi jog: a magyar kereskedelmi törvény alapján, tekintettel a nevezetesebb külföldi törvényekre*, Eggenberger, Budapest, 1876.
2. Jürgen BASEDOW: *Hundert Jahre Transportrecht: vom Scheitern der Kodifikationsidee und ihrer Renaissance*, ZHR 1997. Yves CHARTIER: *La société dans le Code civil après la loi du 4 janvier 1978*, JCP 1978 I.
3. Pierre BEZARD: *Sociétés civiles*, LITEC, Paris, 1978.
4. Franz BYDLINSKY: *System und Prinzipien des Privatrechts*, Springer, Wien, 1996.
5. Claus-Wilhelm CANARIS: *Systemdenken und Systembegriff in Jurisprudenz, entwickelt am Beispiel des deutschen Privatrechts*, Duncker & Humblot, Berlin, 1983².
6. G. CHLOROS: *Principle, Reason and Policy in the Development of European Law*, I.C.L.Q. 1968.
7. Helmut COING: *Erfahrungen mit einer bürgerrechtlichen Kodifikation in Deutschland*, ZVglRWiss, 1982.
8. CSEHI Zoltán: *Über die Atlantis-Insel des ungarischen Handelsrechts = Zwischen Markt und Staat, Gedächtnisschrift für Rainer Walz*, Carl Heymanns Verlag, Köln–München, 2008.
9. Uwe DIEDERICHSEN: *Die Flucht des Gesetzgebers aus der politischen Verantwortung im Zivilrecht*, Müller, Karlsruhe, 1974.
10. DOMJÁN Éva: *A polgári jog és a kereskedelmi jog szerkezetéről*. Magyar Jog, 1991.
11. Ulrich DROBNIG: *Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch aus vergleichender und deutscher Sicht*. ERPL, 1993.
12. EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
13. Wolfgang FIKENTSCHER: *Methoden des Rechts*, Bd. IV., Mohr, Tübingen, 1977.
14. Michel GALIMARD, Bernard GALIMARD: *Les sociétés civiles*, Presses universitaires, Paris, 1989².
15. Triin GÖTTIG: *Etnisches und deutsches Leistungsstörungenrecht im Vergleich zum UN-Kaufrecht und den Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts*. ZfRV, 2006.
16. GROSSCHMID Béni: *A kereskedelmi jognak különválásáról = Magánjogi tanulmányok 1.*, Grill, Budapest, 1901.
17. Theo GUHL, Alfred KOLLER: *Das Schweizerische Obligationenrecht*. Schulthess, Zürich, 2000⁹.
18. Yves GUYON: *Droit des affaires. Droit commercial général et Sociétés*, Economica, Paris, 1984³.
19. Joseph HAMEL, Gaston LAGARDE, Alfred JAUFFRET: *Droit commercial I-II.*, Dalloz, Paris, 1980².
20. HAMZA Gábor: *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition*, Eötvös Universitätsverlag, Budapest, 2009.
21. HARMATHY Attila: *Zivilgesetzgebung in mittel- und osteuropäischen Staaten*, ZEuP, 1998.
22. Arthur S. HARTKAMP: *Das neue niederländische Zivilgesetzbuch*. AcP, 1991.
23. Arthur S. HARTKAMP: *Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch aus europäischer Sicht*. RabelsZ, 1993.

24. Andreas HELDRICH: *Normüberflutung = Festschrift für Konrad Zweigert*, Mohr, Tübingen, 1981.
25. Klaus J. HOPT: *Handelsgesetzbuch*, Beck, München, 2000³⁰.
26. Jan HURDIK: *Das Konzept des Entwurfes zu einem neuen tschechischen ZGB Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
27. Tatjana JOSIPOVIĆ: *Anpassung des kroatischen Zivilrechts an europäische Standards = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
28. KISFALUDI András: *Hollandia új Polgári Törvénykönyvének néhány tanulsága a magyar kodifikáció számára*, Polgári Jogi Kodifikáció, 1999/2.
29. KISFALUDI András: *A társasági jog helye a jogrendszerben*, Polgári jogi kodifikáció, 2000/3.
30. Hein KÖTZ: *Schuldrechtsüberarbeitung und Kodifikationsprinzip = Festschrift für Wolfram Müller-Freienfels*, Nomos, Baden-Baden, 1986.
31. Friedrich KÜBLER: *Kodifikation und Demokratie*, JZ 1969, 645. skk. o; Josef ESSER: *Gesetzesrationalität im Kodifikationszeitalter und heute = 100 Jahre oberste deutsche Justizbehörde*, szerk. Hans-Jochen VOGEL, Josef ESSER, Mohr, Tübingen, 1977.
32. LAMMICH/ŮŠACKA: *Entwicklung des Rechtssystems Lettlands seit der Unabhängigkeitserklärung von 1990*. ROW, 1995.
33. Ján LAZAR: *Kodifikation und Europäisierung des slowakischen Privatrechts = Das ABGB auf dem Weg in das 3. Jahrtausend*, szerk. Constanze FISCHER-CZERMAK, Gerhard HOPF, Martin SCHAUER, Manz, Wien, 2003.
34. Ján LAZAR: *Über die Reform des slowakischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
35. Pierre LEGRAND: *Against a European Civil Code*, Modern Law Review, 1997.
36. Andrzej MACZIŃSKI: *Die Entwicklung und die Reformpläne des polnischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
37. Theo MAYER-MALY: *Kodifikation und Rechtsklarheit in der Demokratie*. Rechtstheorie 1982, Beiheft 4.
38. Barthélemy MERCADAL, Philippe JANIN: *La société civile – Nouveau régime*, Lefebvre, Paris, 1978.
39. MESZLÉNY Artúr: *A Svájci Polgári Törvénykönyvről*, Athenaeum, Budapest, 1909.
40. Valentinas MIKELENAS: *Unification and Harmonisation of Law and the Turn of Millennium: the Lithuanian Experience*, Uniform Law Review/Revue Droit Uniforme, 2000.
41. Harri MIKK: *Zur Reform des Zivilrechts in Estland*, Jahrbuch für Ostrecht, 2001.
42. Wolfram MÜLLER-FREIENFELS: *Zur „Selbstständigkeit“ des Handelsrechts = Festschrift für E. von Caemmerer*, Beck, München, 1978.
43. Christian MÜLLER-GUGENBERGER: *Gesellschaft, Société und Groupement als Rechtsformen zur Unternehmenskooperation*, Nomos, Baden-Baden, 1975.
44. NAGY Ferenc: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a magyar bírói gyakorlatra*, Athenaeum, Budapest, 1884.
45. Jerzy POZUBUT: *Zur Reform des polnischen Zivilrechts*, ZEuP, 1999.

46. Jerzy POZUBUT: *Geschichtlicher Hintergrund, heutiger Stand und Perspektiven des polnischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
47. Peter RAISCH: *Die Abgrenzung des Handelsrechts vom Bürgerlichen Recht, als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert*, Enke Verlag, Stuttgart, 1962.
48. Peter RAISCH: *Geschichtliche Voraussetzungen, dogmatische Grundlagen und Sinnwandlung des Handelsrechts*. Müller, Karlsruhe, 1965.
49. *Renaissance der Idee der Kodifikation. Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch*, szerk. Franz BYDLINSKY, Theo MAYER-MALY, Johannes W. PICHLER, Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 1991.
50. Georges RIPERT, René ROBLOT: *Traité de droit commercial*, LGDJ, Paris, 1989¹³.
51. Mario ROTONDI: *Entstehung und Niedergang des autonomen Handelsrechts in Italien*, AcP, 1967.
52. SÁRKÖZY Tamás: *A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje*, Gazdaság és Jog, 1998.
53. SÁRKÖZY Tamás: *A Kereskedelmi Törvény esetleges koncepciója*. Gazdaság és Jog, 1999.
54. Karsten SCHMIDT: *Die Zukunft der Kodifikationsidee: Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts*, Müller, Heidelberg, 1985.
55. Karsten SCHMIDT: *Woher – wohin? ADHGB, HGB und die Besinnung auf den Kodifikationsgedanken*, ZHR, 1997.
56. Karsten SCHMIDT: *Gesellschaftsrecht*, Heymanns, Köln, 2020⁵.
57. Wolfgang SCHÖN: *Entwicklung und Perspektiven des Handelsrechts: vom ADHGB zum IASC*, ZHR, 1997.
58. Eltjo SCHRAGE: *Das System des neuen niederländischen Zivilgesetzbuches*, JBl, 1994.
59. Ulrich W. SCHULZE: *Das litauische Zivilrecht – Entwicklung*, IPR und Allgemeiner Teil, WGO-MfOR, 2001.
60. Stoyan STALEV: *Transformation der Rechts- und Wirtschaftsordnung Bulgariens*. ZEuP 1996.
61. Samuel J. STOLJAR: *Problems of Codification*, Australian National University, Canberra, 1977.
62. Eckhard Maria THEEWEN: *Napoleons Anteil am Code civil*, Duncken & Humblot, Berlin, 1991.
63. Luboš TICHY: *Stand und Entwicklung des Privatrechts in der Tschechischen Republik = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
64. Matjaž TRATNIK: *Das neue slowenische Sachenrecht*, WGO-MfOR, 2003.
65. Verica TRSTENJAK: *Vom ABGB auf dem Weg zum europäischen Zivilgesetzbuch? = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
66. Verica TRSTENJAK: *Zivilrecht in Slowenien*, ZEuP, 2000.
67. Pascal de VAREILLES-SOMMIÈRES, (ed.): *Le droit privé européen*, Economica, Paris, 1998.
68. VARGA Csaba: *A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
69. VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2020⁵.

70. VÉKÁS Lajos: *Szükség van-e kereskedelmi magánjogra?* Magyar Jog, 1998.
71. VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG-ORAC, Budapest, 2001.
72. VÉKÁS Lajos: *A Polgári törvénykönyvről, Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz*, szerk. VÉKÁS Lajos, VÖRÖS Imre, Complex, Budapest, 2014.
73. VÉKÁS Lajos: *Erfahrungen mit einer verspäteten Privatrechtskodifikation: das neue ungarische Zivilgesetzbuch = Geschichtliche Wurzeln und Reformen in mittel- und osteuropäischen Privatrechtsordnungen*, szerk. Yasuhiro OKUDA, Martin SCHAUER, Manz, Wien, 2014.
74. VÉKÁS Lajos: *Hatvan éve lépett hatályba az 1959-es Polgári Törvénykönyv – Sárközy Tamás emlékének*, Magyar Jog, 2020.
75. FRANZ WIEACKER: *Aufstieg, Blüte und Krisis der Kodifikationsidee = Festschrift für Gustav Boehmer*, Roehrscheid, Bonn, 1954.
76. MARTIN WOLFF: *Commercial Law = Manual of German Law I.*, His Majesty's Stationery Office, London, 1950.
77. VINZENZO ZENO-ZENOVICH: *The „European Civil Code”, European legal traditions and neo-positivism*. ERPL, 1998.
78. REINHARD ZIMMERMANN: *Codification: History and Present Significance of an Idea*. ERPL, 1995.